

Kur'an-ı Kerim'de cebbâr, ikisi çoğul (cebbârîn) şeklinde olmak üzere on âyette geçmektedir. Bir grup esmâ-i hüsnâ-yı ihtiva eden bir âyette (el-Haşr 59/23) cebbâr ismi **azîz** ve **mütekebbir** isimleri arasında yer almış, doksan dokuz ismi ihtiva eden hadiste de aynı tertip içinde zikredilmiştir (Tirmizî, "Da'avât", 82; İbn Mâce, "Du'â", 10). Hasan Basri Çantay Kur'an tercümesinde, "el-azîzü'l-cebbârü'l-mütekebbir" diye sıralanan bu ilâhî isimleri "gâlib-i mutlak, halkın halini kemâl-i salâha götüren, büyüklükte eşi olmayan" şeklinde tercüme etmek suretiyle cebbâra "islah" mânası veremeyi uygun bulmuştur. Cebbâr kelimesi diğer dokuz âyette yergi ifade eden beşerî mânalar taşır. Bunların bir kısmında Hz. Muhammed ile Hz. İsa'nın, beşerî anlamda kötü olan bu sıfattan münezzeh oldukları ifade edilir. Cebbâr hadislerde de sözlük ve terim mânalarıyla geçmekte, esmâ-i hüsnâdan biri olarak Allah'a nisbet edilmektedir (bk. Wensinck, *Mu'cem*, "cbr" md.).

Cebbârın asıl mânası, Râgıb el-İsfahânî'nin de belirttiği üzere, bozulan, nizamından çıkan her şeyi yerine göre zor kullanarak islah etmektir. Gerçekten Allah, "yaratılmışların halini iyileştiren, hakkı galip getiren, her güçlüğü kolaylaştıran, her kırığı onarandır" (Râzî, s. 198). Abdullah b. Abbas'ın rivayetine göre Hz. Peygamber namazın iki secdesi arasında okuduğu duada cebr kökünden türeyen emir sigasını kullanarak, "Allahım!... Dağınıklığımyı toparla, bana dirlik düzenlik ihсан et!..." şeklinde niyazda bulunurdu (Tirmizî, "Şalât", 95; İbn Mâce, "İkâmet", 23). Hz. Ali'ye nisbet edilen bir duada da, "Ey her kırılanı onaran (câbir) ve her güçlüğü kolaylaştıran!..." yakarışı yer almaktadır. Cebbâr bu muhteva ile birlikte cebir anlamı taşıyan bir unsur da ihtiva etmektedir. Ancak buradaki cebir haksızlık ve zulüm gibi beşerî özellikler taşımaz. Aksine haksızlıkları, zulmü ve zorbalığı ortadan kaldırmayı hedef alan bir niteliğe sahiptir.

Cebbâr ismi bu mânalarıyla Allah'ın kâinat ve insanla ilgili isimlerinden ve fiilî sıfatlarından biri olarak kabul edilir. Cebbârın kapsadığı azamet ve aşkınlık (müteâl oluş) anlamı göz önünde bulundurduğumuz takdirde ise Allah'ı niteleyen zâtî isim ve tenzihî sıfatlar grubuna girer. Çünkü zât-ı ilâhiyyeyi duyularla idrak etmek, mahiyetini akıl yoluyla kavramak veya O'nu hayalde canlandırmak mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "cbr" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "cbr" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "cbr" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "cbr" md.; M. F. Abdülbâki, *Mu'cem*, "cebbâr" md.; *Müsned*, V, 388, 396-397; İbn Mâce, "Du'â", 10, "İkâmet", 23; Ebü Dâvûd, "Şalât", 147; Tirmizî, "Da'avât", 82, "Şalât", 95; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 195, 203-204; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-Şifât*, vr. 87^a-b; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-Şifât* (İmâdüddin), I, 122; Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 51; İbnü'l-Cevzî, *Nühhetü'l-a'yûn*, s. 232-233; Fahreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyinât* (Sa'd), s. 197-200; Ebü'l-Kâsım es-Sem'ânî, *Ravhu'l-ervâh ft şerhi esmâ' il-Melik il-Fettâh* (nşr. Necîb Mâyil-i Herevî), Tahran 1368/1989, s. 53-59; Reşid Rızâ, *Tefstrü'l-menâr*, VI, 330; Suat Yıldırım, *Kur'anda Ulûhiyyet*, İstanbul 1987, s. 271-272.

BEKİR TOPALOĞLU

CEBBÂR b. SAHR

(جبار بن صخر)

Ebü Abdillâh Cebbâr b. Sahr
b. Ümeyye el-Ensârî
(ö. 30/650-51)

**Hz. Peygamber ve
Hz. Ömer zamanlarında
vergi tahmin memurluğu yapan
sahâbî.**

Medineli olup Hazrec kabilesinin Benî Selime kolundandır. Hz. Peygamber'e biat eden hanımlardan biri olan annesi Suâd bint Seleme de aynı kabiledendir.

Hicretten yaklaşık otuz iki yıl önce doğdu. Ne zaman müslüman olduğu bilinmemektedir. Birinci ve ikinci Akabe biatlarında bulundu. Hicretten sonra Hz. Peygamber onunla Mikdâd b. Amr arasında kardeşlik bağı (muâhât) kurdu. Bedir ve Uhud savaşlarına katıldı. Diğer bütün gazvelerde de Hz. Peygamber'in yanında yer aldı. Hayber'in fethedilmesi üzerine (7/628) Hz. Peygamber tarafından Zeyd b. Sâbit'le birlikte ganimet mallarının tesbitiyle görevlendirildi. Hayber'de kalan yahudilerin ödeyeceği vergileri tahmin etmekle görevli olan (hâriş) Abdullah b. Revâha Müte Savaşı'nda şehid düşünce Hz. Peygamber tarafından bu göreve tayin edildi. Cebbâr hasat zamanı Hayber'e gider, üzüm ve hurma gibi mahsulü ağaç üzerinde tahmin eder, hasattan sonra yarıya bölerek yahudilere hakkını verir, kalan kısmı beytülmâl adına teslim alırdı. Birkaç yıl bu görevi yaptı. Bir ara Hz. Peygamber onu suyuvarlarının düzeltilmesi işiyle görevlendirdi. Hz. Ömer zamanında da Medine'de vergi tahmin memurluğunu yürüttü. Bunun yanı sıra pazar kolculuğu (hisbe) görevin-

de bulundu. Hz. Ömer'in yahudileri Hayber'den çıkardıktan sonra paylaştığı Vâdilkurâ arazisinden Cebbâr'a da bir hisse düştü.

Hz. Osman'ın halifeliği döneminde Medine'de vefat eden Cebbâr'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği bir hadis Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'indedir (III, 421).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 421; Müslim, "Zühd", 74; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 91, 92, 138, 170, 234, 375; II, 691, 720, 721; III, 985, 993; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 369; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 161; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 88; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 316; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), I, 449-450.

MÜCTEBA UĞUR

CEBECİ

**Osmanlı Devleti'nin
merkez kuvvetlerini oluşturan
kapıkulu ocaklarından biri.**

"Silâh, zırh" anlamına gelen Moğolca **cebe** kelimesinden Türkçe + ci ekiyle türetilen cebeci Yeniçeri Ocağı neferlerine ok, yay, kılıç, zırh, tüfek, barut, kurşun, kazma, kürek gibi silâh ve savaş malzemesi temini, bunların yapımı, tamiri ve korunması ile uğraşan ocağın adıdır. Kuruluş tarihi kesin olarak tesbit edilememekle beraber XV. yüzyıl ortalarından itibaren varlığı bilinmektedir.

Cebeci Ocağı'na nefer sağlanması Yeniçeri Ocağı'nın gibi acemi oğlanlarından olurdu. Ocağa yeni alınan nefere önceleri **şâkird**, daha sonra ise **usta** denirdi. Ocak nizamının bozulması ile birlikte Acemi Ocağı dışından da nefer alınmış, evlenen cebecilerin çocuklarının kaydı yapılır olmuştur. Savaş zamanı yazılan gönüllü cebecilere "cebeci serdengeçtisi" denirdi.

Cebeci
Çavuşu
(Deniz
Müzesi -
Beşiktaş /
İstanbul)

Cebeci Ocağı da Yeniçeri Ocağı gibi orta ve bölüklere ayrılırdı. Bunların bir kısmı nakkaşân, tırgerân, tûğî ve saykalî gibi özel isimli bölüklerdi. Bölük sayısı almış altıya, cemaat ortası adedi ise almış ikiye varırdı.

Ocağın en büyük zâbiti cebecibaşı idi. Bunun teşrifattaki yeri kapıcılar kethüdâsından sonra, topçubaşından önce gelirdi. Bu makama ocak içinden tayin yapıldığında genellikle başkethüdâ cebecibaşı olursa da bazan cebehâne başçavuşunun da getirildiği olurdu. Ocağın cebecibaşından sonra gelen yüksek rütbeli zâbitleri dört kethüdâ ile cebeciler başçavuşu idi. Bunların ardından orta ve bölük kumandanları, daha aşağıda odabaşılar, onların da altında her birine usta denilen öteki küçük rütbeli zâbitler gelirdi. Cebeci Ocağı'nda ayrıca kalem işlerini yürüten cebeciler kâtibî, başhalife ve kesedar gibi görevliler de vardı. Bunlar cebehâne masraflarını, cebecilerin ulûfe defterlerini tutarlardı. Her cebecibaşı değişikliğinde cebehânedeki mühimmatın hesabı çıkarılarak noksan ve fazlalık tesbit edilir, eksik mühimmatın yarısını cebecibaşı, öbür yarısını ise cebehâne başhalifesi öderdi. Cebecibaşının görevlerinden biri de Ahırkapı, Ayasofya ve Hocapaşa taraflarının asayişini sağlamaktı.

Ordunun başında padişah veya serdâr-ı ekrem sıfatıyla sadrazam sefere çıkarsa cebecilerin tamamı, eğer bir başkası serasker sıfatıyla orduya kumanda ederse gereği kadar cebeci katılır ve cebehâne götürülürdü. Cebecilerin mevcudu Yeniçeri Ocağı'ninkî ile paralel olarak azalıp çoğalmıştır. Kanûnî devrindeki sayıları 700 iken XVI. yüzyılın sonlarında 4000'e yaklaşmış, IV. Murad zamanında 7000-8000'e varmış, fakat daha sonra 2500 civarına düşmüştür.

Cebeciler kış aylarında haftada bir, yaz aylarında ise haftada iki gün tüfek tâlimi yaparlardı. Maaşlarını öteki kapıkulu ocakları gibi ulûfe veya mevâcib adıyla üç ayda bir alan cebeci neferlerine ayrıca yılda bir defa 30'ar akçe yay parası (âdet-i kemanbahâ) verilirdi. Cebeci maaşları için gerek merkezdeki gerekse taşradaki kale cebehânelerinde muntazam mevâcib defterleri tutulurdu.

Yeniçerilerin mevcut olduğu bazı serhad kalelerinde bulunan cebecilerin başındaki âmirlere de cebecibaşı adı verildiği olurdu. Ancak merkezdeki asıl cebecibaşı ile karıştırılmamaları için bunlara genellikle cebecibaşı vekili denirdi.

Cebecilerin kışları Ayasofya Camii karşısında idi. Bunların yanında malzeme deposu ile her cins malzemenin yapıldığı ve tamir edildiği atölyeler bulunurdu. İmal edilecek malzemenin temini için gerekli para mühimmat akçesi adıyla devlet hazinesinden tahsis edilirdi. Gerekirse ocak dışındaki esnafa da ücreti ödenerek mühimmat imalâtı için siparişi verilebilirdi. Ocak için gerekli çadırların kumaşı Mehterhâne'den satın alınır ve çadırlar çadırcılar esnafına yaptırılırdı. Taşradaki kale cebehânelerine mühimmat gönderilmesi işi, oralardaki cebecibaşı vekillerinin arzı üzerine merkezden görevlendirilen mübaşirler tarafından yerine getirilirdi.

Cebeci Ocağı Yeniçeri Ocağı'nın ilgası ile birlikte 1826 yılında ortadan kaldırılmış, fakat kısa süre sonra yapılan bir düzenleme ile Cebehâne-i Âmire adıyla yeniden kurulmuştur. Hazırlanan kanunnâmeye göre cebecibaşı tabirinin yerini "cebehânecebaşı" almış ve ocağın mevcudu 1054 kişi olarak belirlenmiştir. Yeni ocağa alınacak neferler için on beşotuz yaş sınırı da getirilmiştir. Cebehânecebaşı'dan sonra cebehâne nâzırı ge-

lirdi. Nâzır cebehânenin teknik işlerinden sorumlu idi. Yeni sisteme göre cebehâne neferleri iki ana kola ayrılmış, bunların her biri sağ ve sol kol bölükbaşısı adı altında iki zâbitin emrine verilmiştir. Bunların üstünde iki beşyüzbaşı ile bir başbölükbaşısı vardı. Bölükbaşılarının altındaki 105'er kişilik beşer safın başında birer yüzbaşı bulunurdu. Kumanda zincirinin en altında bulunan onbaşlıların emrinde ise onar nefer vardı. Her safı birer imam, sancaktar ve çavuş ile hepsine birden iki yoklama kâtibî, tabip ve cerrah tayin edilmişti. Yeni düzenlemeye göre cebeci neferleri her gün kışlarında "kuru tâlim"le meşgul olacaklar, pazartesi ve perşembe günleri ise Sultanahmet Meydanı'nda ateşli silâhlarla tâlim yapacaklardı.

Cebehânedeki görevli bir nefer on iki yıl hizmetten sonra dilerse emekliye ayrılabilirdi. Yaşlılık veya hastalıktan dolayı emekli olursa maaşının yarısı ile, savaşta yaralanmışsa üçte ikisi veya duruma göre daha fazlasıyla emekli olabilecekti.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, IX, 281; LII, 112; LIII, 85; LVIII, 200; BA, MAD, 792, 795, 16.315, 21.179; BA, HH, 17.655, 19.471; BA, Cevdet-Askerî, nr. 2557, 2708, 3852, 6979, 13.180, 14.347, 23.599; BA, KK, 7413; Ayn Ali, *Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s. 90; Silâhdar, *Târih*, I, 12; d'Ohsson, *Tableau générale*, VII, 362-363; Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Askerî Vaziyeti*, s. 89; Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, II, 3-31; a.mlf., "Cebeci", *İA*, III, 35-36; Pakalın, I, 263-264; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askerî Teşkilâtı ve Kıyafeti* (nşr. N. Türsan — Ş. Türsan), Ankara 1983, s. 3; Abdülkadir Özcan, "Fâtih'in Teşkilât Kanunnâmeleri ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Me-selesi", *TD*, sy. 33 (1982), s. 32.

YASEMİN KILIÇARSLAN

CEBEHÂNE-i ÂMİRE

(bk. CEBECİ).

CEBELE

(جبلة)

Suriye'de
Lazkiye'nin güneydoğusunda
küçük bir liman şehri.

Nusayriye dağı eteklerinde kurulmuş olan Cebele, eski tarihlerden beri önemli bir ticaret merkezi ve Ortaçağ'ın müstahkem şehirlerinden biriydi. Hz. Ömer zamanında Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın kumandanlarından Ubâde b. Sâmît tara-

Cebeciler kethüdâsı (Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilâtı ve Kıyafet-i Askeriyyesi*, İÜ Ktp., TY, nr. 9391)